

**UNIVERSITATEA „LUCIAN BLAGA”, SIBIU
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ
„SFÂNTUL ANDREI ȘAGUNA”**

**Mănăstirea „Sfântul Nicolae Domnesc” Popăuți.
Importanță ctitorie a Moldovei închinată Patriarhiei de Antiohia**

Rezumatul tezei de doctorat

**Conducător științific:
Pr. Prof. Univ. Dr. Nicolae CHIFĂR**

**Candidat:
Gheorghe (Luca) DIACONU**

**Sibiu
2017**

Cuvinte cheie:

Botoșani, curți domnești, noi atestări documentare, Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Biserica Sf. Nicolae Popăuți, arhitectură, pictură, pictură exterioară, considerații teologice, turn clopotniță, Patriarhia de Antiohia, închinare, patriarhul Silvestru, Constantin Racoviță, Gheorghe Cantacuzino-Deleanu, moșii, sate, Popăuți, Tătărași, Ciușmeaua, Răchiți, Teasc, Vaslui, Boțoaia, Băloșești, Negriștești, Childești, Basarabia, Duruitoarea, Inochentie Iliupoleos, Veniamin Costache, egumeni greci, Mănăstirea Popăuți, restaurare, rectitorire, stareți.

Rezumat

Prezenta lucrare de doctorat, cu titlul „Mănăstirea *Sfântul Nicolae Domnesc* Popăuți, importantă ctitorie a Moldovei închinată Patriarhiei de Antiohia”, se prezintă ca o abordare monografică care tratează istoria ansamblului arheologic, istoric și de artă de la Popăuți, extinsă pe o perioadă de peste șase sute de ani, ceea ce presupune un excurs prin mai multe domenii de cercetare, cum sunt: teologic, istorie bisericească, istorie a artelor, istorie politică, arheologie, restaurare, paleografie chirilică, numismatică, epigrafie, demografie și toponimie.

Motivul pentru care ne-am oprit asupra acestei teme este în totalitate justificat de lipsa unei lucrări monografice pentru acest monument istoric, de importanță majoră pentru cultura românească și universală, de implicarea autorului într-o perioadă de aproximativ douăzeci de ani în procesul de restaurare, rectitorire și de protecție a întregului patrimoniu cultural al locului și de punerea în valoare a acestui obiectiv cultural prin prezenta cercetare și prin publicarea rezultatelor acesteia.

Avându-se în vedere că în intervalul istoric de existență amintit al amplasamentului istoric, acesta a îndeplinit diferite funcții administrative, lucrarea a fost structurată în trei secțiuni distincte. Prima dintre acestea, dedicată bisericii „Sfântul Nicolae”, ca edificiu sacru al fostelor curți domnești din Botoșani, a fost împărțită în trei capitole în care s-a tratat subiectul acestor edificii medievale, s-a descris biserica și turnul clopotniță și s-a expus istoria acestor piese arhitectonice și de artă, din începuturi până în prezent.

A doua secțiune, rezervată perioadei 1750-1863, când biserica voievodală a îndeplinit statutul de mănăstire închinată, a fost împărțită în cinci capitole, în care tema a fost dezvoltată sub aceste titluri: relațiile Patriarhiei de Antiohia cu țările române în perioada 1578-1753, transformarea bisericii în mănăstire, împrăștierea și închinarea ei acestei patriarhii, minimonografia satelor și moșiilor Mănăstirii Popăuți, egumenii acestei mănăstiri și arhiereul Inochentie Iliupoleos, ca personalitate evidentă a epocii.

Secțiunea a treia a lucrării, dedicată istoriei bisericii „Sfântul Nicolae” Popăuți, în perioada 1863-2017, a fost împărțită în două capitole, în care s-a tratat despre personalul bisericesc din perioada 1863-1996 și despre reînființata mănăstire cu viață de obște din prezent.

În ceea ce privește stadiul cercetării, predecesorii noștri în acest domeniu de cercetare au avut abordări incomplete: în cazul curților domnești, s-au limitat la nivelul unor ipoteze despre începutul și amplasamentul acestora, în cel al monumentului istoric și de artă, l-au cuprins doar în lucrări de sinteză, în cel al relațiilor sirieno-române, subiectul nu a fost aprofundat, în cel al relațiilor târgoveților botoșăneni cu Mănăstirea Popăuți, din cadrul unor lucrări de sinteză, majoritatea abordărilor sunt lipsite de obiectivitate, iar în cazul arhiereului Inochentie, subiectul este tratat, de asemenea, incomplet. Toate aceste subiecte au fost aprofundate aici în limitele unei lucrări monografice, iar celelalte anunțate se află la prima abordare.

Prin urmare, putem menționa că în *capitolul întâi* al primei secțiuni am abordat subiectul curților domnești de la Botoșani, în tratarea căruia, având avantajul implicării personale în cercetarea arheologică, realizată în perioada 2000-2001 de către arheologul Voica Maria Pușcașu, am argumentat ipoteza existenței acestor edificii de la începutul secolului al XV-lea, cu mărturii arheologice și cu dovezi politico-economice.

Printre mărturiile arheologice invocate s-au numărat: existența unei necropole anterioare fondării bisericii, cu înhumați din timpul domniei lui Alexandru cel Bun, fapt dovedit prin monete epigrafice moldovenești, descoperirea pietrei funerare a vornicului de Botoșani, Nurod, decedat înainte de 1496, depistarea unor morminte importante cu un inventar arheologic compus din obiecte prețioase ș.a. Datorită importanței majore a pietrei tombale amintite, ca și a unor abordări inexacte aparținând unora dintre cercetători, am considerat că, în calitate de martor ocular și membru în echipa de cercetare arheologică, se impune să descriu în detaliu această piesă laptică de excepție, atât din punct de vedere estetic, epigrafic și formal, cât și din perspectiva conținutului ei teologic.

Între mărturiile politico-economice am invocat: deschiderea drumului comercial moldovenesc pontic, numit și *via moldavica*, în anii 1377-1378, care trecea prin Botoșani, unde, chiar la nord de curțile domnești de aici și, evident, de biserica voievodală, se intersecta cu drumul comercial european, apoi, politicile de dezvoltare a comerțului pe drumul moldovenesc, promovate de Petru I, Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare, ca și prezența armenilor în Botoșani odată cu devenirea acestui oraș important centru comercial.

În demersul nostru de a depista și documente scrise de interes pentru acest subiect, pe baza unor documente armenesti, am ajuns la stabilirea *unei noi atestări documentare pentru orașul Botoșani*, și anume la 18 august 1388, data Gramatei emisă de Teodoros II, catolicosului de Sis, din Asia Mică, prin care îl acreditează pe Iohannes, ca episcop de Liov, indicându-i totodată și comunitățile armenesti din diasporă, între care făcea parte și cea din orașul Botoșani, supranumit în armeană populară *Btiny*. Tot în acest capitol, am stabilit *o nouă atestare documentară pentru curțile domnești de la Botoșani* pentru data de 15 martie 1601, a primului preot domnesc, pentru anul 1608 și am evidențiat împrejurările istorice în care au funcționat aceste edificii. De asemenea, pe temeiul unor documente istorice am dovedit că amplasamentul fostelor curți domnești se identifică cu certitudine cu incinta actuală a mănăstirii și cu întregul spațiu arheologic din împrejurimi, palatul domnesc al acestora fiind amplasat la est de biserică, unde astăzi spațiul este ocupat de strada Hatman Arbore și de casele locuitorilor din vecinătate.

În *al doilea capitol* al acestei părți, am reunit în manieră descriptivă informații despre piesele arhitectonice păstrate din fostele curți domnești, ctitorite în perioada de maximă creativitate a stilului moldovenesc și care întrunesc toate trăsăturile acestui stil, biserica încadrându-se în grupa a doua a ctitoriilor ridicate în perioada 1490-1497 la curțile domnești, din această categorie făcând parte bisericele: „Sfântul Ioan” - Vaslui (1490), „Precista” - Bacău (1491), „Sfântul Gheorghe” - Hârlău (1492), „Sfântul Nicolae Domnesc” - Iași (1493), „Sfântul Nicolae” - Dorohoi (1495) și „Sfântul Nicolae Domnesc” Popăuți - Botoșani (1496). Cu excepția celei de la Hârlău, aceste biserici se deosebesc de toate celelalte ctitorii ștefanieni, în primul rând pentru că au pronaosul supralărgit, având o destinație funerară specială pentru demnitarii domnești de la curte și, în al doilea rând, prin faptul că prezintă o ornamentație ceramică smălțuită exterioară și chiar interioară, în cazul Popăuților, ajunsă la apogeu. Aceste două caracteristici sunt dovezi incontestabile că aceste biserici făceau parte dintr-un ansamblu al curților princiare, înălțate de marele domn, fie printr-o refacere a celor mai vechi, fie prin ctitorirea unora noi.

În ceea ce privește ctitoria de la Popăuți, care încheie această grupă de biserici, am evidențiat că se individualizează între aceste ctitorii prin modul de boltire a pronaosului, cu o calotă decorată cu nervuri de ceramică, în formă de cruce și prin aceea că astăzi a rămas singura din această categorie cu pictură interioară de la ctitor și printre foarte puținele ctitorii de epocă ștefaniană cu pictură pe întreaga suprafață a încăperilor sale clasice. Ea reprezintă stilul deplin evoluat al arhitecturii moldovenești de epocă. Prin această biserică, meșterii lui Ștefan cel Mare au încheiat elaborarea unui tip pe deplin constituit de arhitectură ecleziastică.

După încadrarea edificiului nostru între celelalte ctitorii ștefanieni, am descris în detaliu arhitectura interioară și exterioară a bisericii, ca și pe cea a turnului clopotniță, argumentând și faptul că acesta a fost pictat în exterior, cel puțin sub forma unui tablou votiv, asemănător cu cel de la Mănăstirea Bistrița-Neamț.

Tot în acest capitol a fost reevaluată, pe baza ultimei restaurări, pictura interioară, aducând noi argumente în ceea ce privește datarea și importanța ei estetică, structurală și tehnică și, totodată, am reconstituit primul plan iconografic complet al întregului ansamblu mural. Cu această ocazie, au

fost redat în note și titlurile în slavonă a scenelor din naos și pronaos și s-a relevat faptul că, în cazul frizei Patimilor și a vieții Sfântului Nicolae, pictorii au transpus imaginile conform textelor manuscrise.

De asemenea, descriind iconostasul actual al bisericii, restaurat tot în ultima perioadă, s-a putut constata, în temeiul însemnărilor lăsate de pictori pe unele icoane și pe suportul catapetesmei, că a fost realizat în trei faze, și anume în 1752, 1767 și în perioada 1925-1927.

Tot în legătură cu pictura bisericii, am prezentat public în cadrul unor comunicări, dar și în cuprinsul acestei lucrări, temeiurile existenței unui ansamblu iconografic exterior pe fațadele bisericii „Sfântul Nicolae Domnesc” Popăuți, realizat în 1533, la porunca lui Petru Rareș, ansamblu care, din punct de vedere cronologic, este cel de-al treilea, pictat după cele de la Hârlău (1530) și Probota (1532).

După descrierea formală și exterioară a arhitecturii, a picturii și a iconostasului bisericii, ne-am oprit într-un subcapitol asupra unor considerații teologice despre acest edificiu de maximă importanță estetică, istorică și liturgică, relevând conținutul mistagogic și liturgic al arhitecturii și picturii, prin care se transpun realități istorice și eterne, și nu legende închipuite de cineva, dovedind totodată, în acest sens, prezența reală a Sfântului Nicolae la Sinodul I Ecumenic, contestată de unii istorici de artă.

În al treilea capitol și ultimul din prima secțiune pe care l-am rezervat, cum era și firesc, istoriei pieselor monumentale de la Popăuți, am încercat să identific în ce au constat intervențiile și restaurările în decursul existenței lor. Astfel, am adus dovezi despre reorganizarea bisericii „Sfântul Nicolae” și ridicarea ei la rang de mănăstire în 1750-1752, despre înlăturarea regretabilă a zidului median dintre naos și pronaos în imediata perioadă de după anul 1821, din cauza pagubelor provocate de ieniceri, - dovedind că acest fapt a avut loc acum, și nu în 1752, așa cum fără temei s-a afirmat - și despre transformarea ferestrei sudice a pronaosului în ușă, în 1865, și înfundarea accesului inițial de pe latura nordică. De asemenea, am prezentat, în urma unei cercetări atente din timpul refacerii acoperișului, în ce a constat intervenția condamnată a arhitectului Alexandru Băicoianu din perioada 1897-1906 și am evidențiat aportul protopopului Alexandru Simionescu, preot paroh al Parohiei „Sfântul Nicolae” Popăuți, la „spălarea” picturii interioare, cu finanțare numai din partea credincioșilor botoșăneni. În sfârșit, am reactivat memoria istorică, în ceea ce privește daunele minore din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, provocate bisericii voievodale, încheind acest capitol printr-o sinteză despre ultima restaurare a ansamblului, pentru a reveni cu o prezentare mai detaliată a acestui ultim aspect în penultimul capitol al lucrării, cu scopul de a respecta o cronologie a evenimentelor.

În *secțiunea a doua a lucrării, în primul capitol* am prezentat relațiile Patriarhiei de Antiohia cu țările române în perioada 1578-1753, actualizând și completând informațiile despre vizitele patriarhilor Ioachim V Daw, Macarie III Zaim și Atanasie III Dabbas, și aprofundând relațiile de substanță ale patriarhului Silvestru Cipriotul. Astfel, am relatat atmosfera tensionată din teritoriile levantine și, mai ales, din orașele Damasc și Alep, în contextul schismei antiohiene pe care au provocat-o misionarii catolici susținători ai lui Serafim Tanas, autointitulat patriarh al Antiohiei sub numele de Chiril VI. De asemenea, am identificat douăsprezece prezențe ale lui Silvestru în țările române, care au avut ca rezultat tipărirea unor cărți de apărare a credinței ortodoxe, editate la Iași și București, înființarea primului atelier tipografic de carte ortodoxă din Liban și închinarea a două mănăstiri acestei patriarhii. În acest context, pe temeiul unor izvoare neutilizate de predecesori, am conturat personalitatea acestui patriarh, subliniind faptul că sprijinul major acordat de români patriarhiei siriene s-a datorat în primul rând lui Silvestru.

În *capitolul al doilea* din această secțiune, am prezentat în premieră - având drept context expunerea precedentă și drept temeuri importante documente istorice inedite din arhivele naționale și străine, ca și o corespondență întreținută de patriarh cu principii din țările nord-dunărene, cu doamnele și domnițele acestora, precum și cu cele mai influente persoane de pe lângă curțile domnești - pregătirea, împrumutarea și ridicarea la rang de mănăstire a bisericii „Sfântul Nicolae” din Botoșani și apoi închinarea ei de către Constantin Cehan Racoviță, domnul Moldovei, Patriarhiei de Antiohia. Totodată, am descris, potrivit conținutului hrisoavelor, evoluția proprietăților de la Botoșani în perioada 1750-1863, evidențiind și documentele de întărire sau de

modificare a suprafețelor acestora în urma litigiilor mănăstirii închinată cu târgoveții botoșăneni. Apoi, am prezentat proprietățile de la Vaslui comasate, potrivit hrisoavelor de proprietate, în două moșii cunoscute sub numele de Boțoaia și Băloșești.

De asemenea, am identificat în persoana vornicului Gheorghe Cantacuzino-Deleanu pe donatorul moșiei Stolniceni din Basarabia, proprietate cu care mănăstirea a realizat în 1803 un schimb, primind în loc, de la hatmanul Costache Ghica, moșia sa Varaticul - Duruitoarea, tot de peste Prut.

În *al treilea capitol din a doua secțiune*, am realizat mini-monografiile satelor și moșiilor mănăstirii închinată. Astfel, au făcut obiectul acestei tratări satele din jurul orașului Botoșani: Popăuți, Tătărași, Cișmeaua, Răchiți și Teasc, cele din ținutul Vaslui și cel din Basarabia.

În ceea ce privește satul și moșia Popăuți, prezentând evoluția acestei proprietăți, am restabilit *o nouă atestare documentară pentru data de 5 octombrie 1598*, am descris evoluția demografică a așezării și, totodată, am evidențiat momentele istorice care au determinat ca părți din această veche moșie și din populația acestui sat să ajungă în proprietatea și stăpânirea mănăstirii închinată și cum aceasta a preluat, la un moment dat, numele acestui sat. Pentru celelalte patru sate - Tătărași, Cișmeaua, Răchiți și Teasc, am prezentat evoluția demografică, iar unde a fost cazul și evoluția proprietății. Totodată, pentru perioada închinării, în temeiul numeroaselor documente existente, am detaliat relațiile sociale și atmosfera de pe aceste proprietăți, precum și modul cum erau lucrate terenurile agricole, semănate, recoltate și, în final, valorificate produsele, încheind subiectul proprietăților de la Botoșani cu o evaluare a cheltuielilor și veniturilor moșiei Popăuți, pe suprafața căreia erau amplasate toate aceste sate.

În aceeași manieră, am prezentat satele și moșiile din ținutul Vaslui - Boțoaia, Băloșești, Murgești și Negrileşti, - precum și Duruitoarea, ca sat și moșie din Basarabia, evidențind și modul de distribuire a veniturilor acestor proprietăți.

După prezentarea proprietăților și a satelor, pentru ca imaginea despre această perioadă să fie completă, ne-am oprit asupra celor nouă egumeni care au condus mănăstirea închinată cu proprietățile ei în perioada sa de existență. Dintre aceștia, trei au fost arhieri: Anthim și Serafim, cu același titlu onorific, de Edesis, ambii greci, și Inochentie Iliupoleos, român din Moldova. Acestuia din urmă, fiind prezent într-un număr însemnat de documente inedite, i-am dedicat următorul capitol monografic.

Potrivit documentelor, personalitatea sa a fost conturată, mai întâi, în calitate de tipograf, duhovnic și eclesiarh mare al Mitropoliei Moldovei, apoi, în cea de egumen al Mănăstirii Popăuți (1815-1840) și, în același timp, ca prim român care a primit arhieria nominală sub titlul onorific de mitropolit al eparhiei Iliupolei din Liban. Cu toate că nu a avut eparhie, și-a îndeplinit întreaga slujire specifică demnității sale, inclusiv sfințiri de biserici. Pe lângă acestea, am completat profilul personalității lui Inochentie, în temeiul informațiilor documentare, și în ceea ce privește calitatea sa de autoritate bisericească de judecată, atât în cazul personalului clerical, cât și în cel al persoanelor civile.

Din perioada egumeniei sale, în baza documentelor existente am avut posibilitatea de a identifica și personalul clerical și administrativ al mănăstirii închinată, precum și de a descrie atmosfera specifică primei jumătăți a secolului al XIX-lea, din incinta acesteia, relațiile cu târgoveții și cu unii dintre marii boieri din Moldova. Am încheiat profilul acestui egumen prin relatarea momentului decesului și prin descrierea în detaliu a importantului patrimoniu mobil lăsat posterității, concretizat în obiecte liturgice prețioase, un mobilier bisericesc pictat și un important fond de carte veche.

În *secțiunea a treia* a lucrării, dedicată ultimelor două perioade din istoria ctitoriei voievodale de la Popăuți, am identificat și trecut în revistă - *în capitolul întâi* - personalul bisericesc care a administrat patrimoniul mobil și imobil al acesteia din momentul secularizării averilor mănăstirilor închinată (1863) și până în 1996, evidențind contribuția și rolul fiecăruia, iar în ultimul capitol al lucrării s-a prezentat istoria recentă a mănăstirii nou-înființate.

Această istorie a debutat prin comemorarea a cinci sute de ani de existență a bisericii și a turnului clopotniță și a avut ca etape principale restaurarea arhitecturii bisericii, a turnului și a picturii interioare, ca obiectiv asumat de noua conducere a mănăstirii, apoi, reconstruirea bazei

materiale minimale de funcționare a acestei mănăstiri și formarea unei obști monahale într-o mănăstire din mediul urban cu un vădit specific misionar.

Prin urmare, am prezentat subiectul restaurării obiectivului istoric de aici - ca responsabilitate extrem de dificilă - așa cum a fost și cum s-a scris istoria acestei ultime intervenții asupra monumentului, în legătură cu care arhiva mănăstirii abundă în documente. Pe baza acestora se pot urmări fazele de proiectare și de restaurare, momentele de întrerupere a lucrărilor, de finanțare sincopată și neinfluentă, de restaurare în perioade interzise de iarnă și de dezinteres a unor instituții responsabile în domeniu, conduse de unele persoane corupte, din cauza cărora nu a existat o transparență în ceea ce privește finanțarea acestor lucrări de la bugetul de stat. Din cauza acestui fapt, nu am reușit, în calitate de reprezentant al proprietarului, supranumit beneficiar de folosință al monumentului, să aflu cât s-a cheltuit pentru restaurarea parțială a arhitecturii, realizată cu fonduri de la bugetul de stat, și cât pentru restaurarea picturii. La recepția finală a lucrărilor de restaurare a picturii, din 2014, întrebând plenul comisiei de recepție dacă este posibil ca mănăstirea să afle, cu titlu informativ și documentar, ce fonduri au fost alocate de la bugetul de stat pentru această restaurare realizată în perioada 2001-2013, am primit răspunsul categoric al inspectorului financiar pe linie de componente artistice din monumente că nu este posibil. Acesta este motivul pentru care în lucrarea de față nu se regăsește această referință importantă. În schimb, turnul clopotniță a fost restaurat cu finanțare de la bugetul de stat, iar în cazul bisericii, numai acoperișul și pictura interioară. Mănăstirea a finanțat din fondurile sale limitate studiile de prefesabilitate, săpăturile arheologice, restaurarea fațadelor bisericii, inclusiv sistemul de drenare a apelor pluviale și pavajele de protecție, iar în interiorul bisericii: restaurarea iconostasului și a obiectelor de patrimoniu, pavimentul ceramic smălțuit, scările de acces și tâmplăria celor două uși de intrare.

În ceea ce privește reconstruirea spațiilor monahale, am prezentat fazele acestor lucrări, executate la chiliile monahale, absolut necesare pentru obștea mănăstirii, la zidul de incintă, care asigură o minimă protecție fonică și vizuală, creând o atmosferă ambiental-monahală, și la noua biserică cu hramul „Acoperământul Maicii Domnului”, a cărei construire a fost impusă de realitățile misionare ale locului și de normele de protejare a bisericii voievodale recent restaurate. Referitor la edificarea bisericii noi, am scos în evidență o realitate mai rar întâlnită, și anume aceea că obștea monahală a construit cu minime ajutoare, începând de la fundații și până la acoperiș, acest edificiu într-o perioadă relativ scurtă, investind apoi, cu răbdare, în lucrările de pictură în frescă, extinse pe mai mulți ani pentru crearea, pe cât posibil, a unei imagini corecte a casei lui Dumnezeu.

În această atmosferă de restaurare și de reconstruire a imobilelor amintite, stareții mănăstirii au avut ca primă responsabilitate de a forma o comunitate monahală, de care am amintit în finalul prezentei lucrări, lucru greu de împlinit într-o mănăstire cu un evident specific misionar în mediul urban.

Privită în ansamblu, lucrarea de față reprezintă o încercare de abordare exhaustivă și o elaborare, în cea mai mare parte inedită, cu importante contribuții, acoperind domeniile pe care le presupune o astfel de abordare monografică, argumentată și fundamentată pe diferite izvoare istorice, unele publicate, iar altele, cele mai multe, rămase inedite și cuprinzând detaliile cerute de cercetarea unui obiectiv cultural atât de important cum este cel de la Popăuți.

Cuprins

Cuprins	2
Introducere	6
1. Scopul.....	6
2. Structura	6
3. Metoda.....	7
Stadiul cercetării.....	8
Tema	19
A. Biserica „Sfântul Nicolae Domnesc” Popăuți	21
I. Curțile domnești de la Botoșani	21
I.1. Mărturii arheologice.....	21
I.2. Mărturii politico-economice	28
I.3. O nouă atestare a orașului Botoșani.....	31
I.4. Împrejurările istorice în care au funcționat curțile domnești de la Popăuți	36
I.5. Atestarea curților, a bisericii și a preoților domnești în documente.....	43
II. Biserica „Sfântul Nicolae Domnesc” Popăuți, Botoșani	47
II.1. Descrierea bisericii	47
II.1.1. Încadrarea între ctitoriile ștefaniene	47
II.1.2. Arhitectura bisericii	48
II.1.3. Arhitectura turnului clopotniță.....	51
II.2. Pictura	52
II.2.1. Pictura interioară.....	52
II.2.1.1. Datarea	52
II.2.1.2. Importanța și încadrarea în epocă	54
II.2.1.3. Planul iconografic	56
II.2.2. Iconostasul bisericii „Sfântul Nicolae”.....	65
II.2.3. Pictura exterioară.....	66
II.3. Considerații teologice asupra bisericii „Sfântul Nicolae Domnesc” Popăuți.....	71
II.3.1. Conținutul mistagogic al arhitecturii	71
II.3.1.1. Chip al Sfintei Treimi	71
II.3.1.2. Chip al cosmosului.....	72
II.3.1.3. Chip al Sfintei Cruci	73
II.3.2. Conținutul liturgic și mistagogic al picturii.....	73
II.3.3. Mesajul teologic al unei pietre funerare	75
II.3.4. Prezența reală a Sfântului Nicolae la Sinodul I Ecumenic	77
II.3.4.1. Mărturia textelor liturgice	78
II.3.4.2. Mărturia iconografiei	78
II.3.4.3. Mărturia izvoarelor istorice și aghiografice.....	79
III. Intervenții și restaurări	81
III.1. Intervenții	81

III.2. „Restaurarea” din perioada 1897-1908	85
III.3. Restaurarea picturii din 1925-1927	87
III.4. Alte intervenții asupra arhitecturii și picturii în perioada 1944-1984	90
III.5. Ultima restaurare din perioada 1997-2015	93
B. Mănăstire închinată Patriarhiei de Antiohia	96
I. Relațiile Patriarhiei de Antiohia cu țările române în perioada 1578-1753.....	96
I.1. Patriarhul Macarie III Zaim	97
I.2. Patriarhul Atanasie III Dabbas	101
I.3. Patriarhul Silvestru.....	103
I.4. Legăturile patriarhului Silvestru cu principatele române prin corespondență	111
II. Închinarea Mănăstirii „Sfântul Nicolae” din Botoșani Patriarhiei de Antiohia.....	115
II.1. Pregătirea bisericii „Sfântul Nicolae” pentru a fi închinată	115
II.2. Transformarea bisericii în mănăstire și primele proprietăți ale acesteia.....	116
II.2.1. Precizări referitoare la documentele de închinare	118
II.3. Împroprietărirea și închinarea mănăstirii de către Constantin Racoviță.....	120
II.4. Proprietățile și privilegiile mănăstirii întărite de viitorii domni fanarioți.....	128
II.5. Alte proprietăți	133
II.6. Relațiile dintre târgoveții botoșăneni și Mănăstirea Popăuți în perioada 1774-1844..	135
II.6.1. Modificarea hotarelor moșiei târgului ca urmare a extinderii orașului	135
II.6.2. Un proces istoric	141
III. Satele și moșiile Mănăstirii Popăuți	145
III.1. Satele din ținutul Botoșani	145
III.1.1. Satul Popăuți	145
III.1.1.1. Evoluția proprietății	145
III.1.1.2. Evoluția demografică.....	150
III.1.2. Satul și moșia Tătărași.....	153
III.1.3. Satul Cișmeaua	155
III.1.3.1. Evoluția proprietății	155
III.1.3.2. Evoluția demografică.....	157
III.1.4. Satul Răchiți	159
III.1.5. Satul Teasc.....	161
III.1.6. Venitul moșiei Popăuți.....	162
III.2. Satele și moșiile de la Vaslui	168
III.2.1. Satul și moșia Băloșești-Popăuțului	168
III.2.1.1. Evoluția proprietății	168
III.2.1.2. Evoluția demografică.....	172
III.2.2. Satul și moșia Boțoaia	173
III.2.2.1. Evoluția proprietății	173
III.2.2.2. Evoluția demografică.....	175
III.2.3. Satul și moșia Murgești	177

III.2.4. Satul și moșia Negrilești.....	179
III.2.5. Venitul moșiilor de la Vaslui.....	180
III.3. Satul și moșia Varaticul-Duruitoarea din Basarabia.....	183
III.3.1. Evoluția proprietății.....	183
III.3.2. Evoluția demografică și biserica satului.....	184
III.3.3. Venitul moșiei.....	186
III.4. Beneficiarii veniturilor mănăstirii	191
IV. Egumenii și personalul Mănăstirii „Sfântul Nicolae” Botoșani	193
IV.1. Anthim egumen (1750-1763).....	193
IV.2. Gherasim arhimandrit (cca 1763-cca 1790)	193
IV.3. Antim Edesis (cca 1790 - cca 1806)	194
IV.4. Serafim Edesis (1808-1814)	195
IV.5. Benedict ieromonahul (aprilie 1811-cca 1813)	196
IV.6. Inochentie Iliupoleos (1815-1840)	197
IV.7. Ioasaf arhimandritul (1840-1841).....	201
IV.8. Chiril arhimandritul (1841-1849)	202
IV.9. Ierotei arhimandritul (1851-1863).....	204
V. Arhiepiscopul Inochentie Burghele egumen al Mănăstirii „Sfântul Nicolae” Popăuți	210
V.1. Tipograf, duhovnic și eclesiarh al mitropoliei	211
V.2. Egumen al Mănăstirii „Sfântul Nicolae Domnesc” din Botoșani.....	212
V.3. Hirotonia în arhiepiscop	215
V.4. Egumen „pe viață” al Mănăstirii „Sfântul Nicolae” Popăuți	216
V.5. Arhiepiscopul lucrătoare a lui Inochentie Iliupoleos.....	218
V.5.1. Hirotonii	218
V.5.2. Hirotesii.....	221
V.5.3. Autoritate bisericească de judecată	222
V.5.4. Autoritate de judecată în cazul persoanelor civile	226
V.6. Personalul Mănăstirii Popăuți în timpul egumeniei mitropolitului Inochentie.....	228
V.7. Decesul mitropolitului Inochentie.....	230
V.8. Obiectele de patrimoniu moștenite din perioada egumeniei arhiepiscopului Inochentie....	232
C. Mănăstirea Popăuți în perioada 1863-2017	239
I. Mănăstirea Popăuți în perioada 1863-1996	239
I.1. Superiorii Mănăstirii Popăuți	239
I.2. Preoții Parohiei „Sfântul Nicolae” Popăuți.....	242
I.2.1. Iconomul Grigorie Deliu (1893-1906).....	242
I.2.2. Iconomul Alexandru Simionescu (1906-1936).....	242
I.2.3. Preotul Mihai Grădinaru (1936-1944)	245
I.2.4. Iconomul Dumitru Grigoraș (1944-1955).....	246
I.2.5. Iconomul Nicolae Vlasov (1955-1989).....	248
I.2.6. Preotul Petru Tănase (1989-1996)	251

II. Mănăstirea „Sfântul Nicolae Domnesc” Popăuți.....	253
II.1. Reînființarea mănăstirii	253
II.2. Comemorarea a cinci sute de ani de existență a bisericii și un nou început.....	253
II.3. Restaurarea Mănăstirii „Sfântul Nicolae” Popăuți	255
II.3.1. Primele demersuri și starea de conservare.....	255
II.3.2. Restaurarea turnului clopotniță.....	257
II.3.3. Restaurarea bisericii	259
II.3.3.1. Demersuri.....	260
II.3.3.2. Restaurarea arhitecturii	263
II.3.3.3. Restaurarea picturii	269
II.4. Reconstruirea imobilelor monahale.....	273
II.4.1. Chilii monahale.....	273
II.4.2. Zidul de incintă.....	274
II.4.3. Biserica „Acoperământul Maicii Domnului”	275
II.4.3.1. Arhitectura	275
II.4.3.2. Pictura interioară.....	277
II.5. Stareții mănăstirii.....	284
II.5.1. Arhimandritul Luca Diaconu (1996-2008)	284
II.5.2. Arhimandritul Ioan Harpa.....	287
Abrevieri și bibliografie	299
Lista ilustrațiilor	317